

**Михайло Орлик
(Україна)**

АРХІВ КОША НОВОЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (1756-1775 РР.)

Неможливо уявити будь-яке історичне дослідження без використання науковцями архівних джерел. Архівні документи дають змогу об'єктивно оцінювати реалії досліджуваного періоду. Так, зокрема, архів Коша Нової Запорозької Січі, фонди якого зберігаються в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві, дають змогу зазирнути в історію не лише Запорозької Січі, а й тих регіонів, які безпосередньо контактували з нею. Дані документи наглядно висвітлюють фінансові та торговельні аспекти життя південного регіону тогочасної України.

У середині XVIII ст. уряд Російської імперії розпочав активну колонізацію південноукраїнських регіонів. Виключне право селитися на цих територіях отримали вихідці з Молдавії, Валахії, Македонії та Сербії, а корінне українське населення переселяли далі на південь. Нова Сербія спочатку складалася з двох поселених полків: Гусарського і Пандурського, кожен з яких охоплював 20 рот, що дислокуються по шанцях. Нова Сербія, як окрема адміністративно-територіальна одиниця проіснувала з 1752 р. до 1764 р. Тоді, у зв'язку з утворенням Новоросійської губернії, вона разом з Новослобідським козацьким полком були покладені в основу створеної Єлисаветградської провінції, яка проіснувала до 1784 р.

Важко уявити нормальну життєдіяльність цього регіону без грошового обігу та наявності відповідної грошової маси. До речі, досить цікавим є той факт, що розрахунки на півдні України велись не лише в Російській державній валюті, а й у талярах, що знаходить своє підтвердження не лише археологічними знахідками, а й документально, так в справі «1764-1767 рр. – Справа про торговельні й прикордонні стосунки Війська Запорозького з Правобережною Україною, що перебувала у складі Польщі»¹ йдеться про те, що козак І. Бурлачок, О. Федоренко та І. Шаргородський дали польському купцю 385 талярів завдатку за ганусову горілку. Також в цій справі містяться документи, які засвідчують, що польська сторона всіляко заохочувала торговельні відносини з козаками. Так, 12 квітня 1764 року Регіментар польських військ на Україні Ф. Любковський та Потоцький в грудні 1765 року закликали на ярмарки до міста Умань, і обіцяли торговельні пільги.

Загалом, є чимало документів котрі підтверджують торговельні взаємини тогочасного півдня України з польською Україною. Так у справі «Про торговельні зносини Війська Запорозького з польськими губерніями на Правобережній Україні й листування з приводу з'їзду Комісії в справах прикордонних з Київським воєводством»² містяться документи, які вказують, що в місті Умані було проведено 12 ярмарків, на які торговицький комендант Яков Квяткевич запрошував кошового отамана.

У справі «Про склад, розміщення, постачання провіантом тощо форпостних

1 Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДІА), ф.229, оп.1, спр.164.

2 ЦДІА, ф.229, оп.1, спр.80.

команд у гирлі Бугу і Дніпра»³ містяться документи про курс єфимки (таляра) до рубля, що становив для запорозьких козаків 1 руб. 36 коп. У цей же час, курс єфимка для усіх інших російсько-підданих складав 1 руб. 25 коп., а для іноземців вартість одного талюра встановлювалася у розмірі 50 коп.⁴. Все це свідчить про значне заохочення в зовнішньоекономічній діяльності, зокрема торгівлі запорожців та російських купців, і про протекційну політику уряду Російської імперії.

Щоб наглядніше зрозуміти вартість російських грошей на теренах Південної України в досліджуваний період, наведемо вартість деяких товарів, які зустрічаються в документах коша війська запорозького. Так у 1756 р. були такі ціни⁵:

Назва товару	Ціна
Каюк	3 коп.
Рибальська сітка	1 руб.
Бурка	1 руб.
Кожух	2 руб.
Рушниця	3 руб.
Кобила	6 руб.50коп.

У справі 304 «Листування Похідного Коша з Січовим і адміністративних питань про торговельні стосунки з польською адміністрацією та єврейським кагалом м. Умані, про розшуки кріпаків на Запорожжі, про боротьбу з поширенням чуми»⁶ є документи, присвячені візиту кошового отамана до Умані, та запрошення уманських євреїв на торгівлю різним крамом до Січі.

У справі 314 «Дело о дозволеннии ис польской Украины у Войско Запорожское привозить жыдамъ разные товары»⁷ ми бачимо, що у 1772-1775 рр. Запоріжжя не було забезпечено достатньою кількістю сукна, горілки та іншого краму, і задля поліпшення стану на ринку Запоріжжя кошовий отаман дав дозвіл і надав охорону єврейським купцям з Умані. Такі торговельні зносини проіснували до ліквідації Запорозької Січі.

Не менш багата й історія грошових та товарних відносин з Кримським ханством та Оттоманською імперією. Чимало документів, присвячених цим зносинам, є і у фондах архіву Нової Запорозької Січі. Досить цікавими взагалі були торговельні відносини між кримськими татарами і запорожцями, які часто супроводжувались пограбуваннями та розбоями як з однієї сторони, так і з іншої. Щодо грошового обігу, то у справі 137 «Про торговельні та інші стосунки з Кримом»⁸ ми бачимо, що розрахунки з татарами велись у рублях, також досить цікавим є те, що навіть Кримські купці надавали елісаветградським купцям грошові позики в рублях.

Однією із статей доходів запорозького козацтва було жалування від російської влади, яке видавалося козакам у російських рублях, щоправда, козацька старшина

3 ЦДІА, ф.229, оп.1, спр. 325.

4 Патлаевский И. Денежный рынок в России от 1700 до 1762, [w:] Записки императорского Новороссийского университета, т.2, Одеса: Типография П. Францова, 1868, с. 167-168.

5 Таблицю складено на основі: ЦДІА, ф.229, оп.1, спр.21, арк. 153; спр.23, арк. 81.

6 ЦДІА, ф.229, оп.1, спр. 304.

7 ЦДІА, ф.229, оп.1, спр. 314.

8 ЦДІА, ф.229, оп.1, спр. 137.

досить «справедливо» його розподіляла в Січі. Так, зокрема, у 1763 році, як указує відомий український історик В. Голобуцький, на долю кожного із 38 куренів* було виділено по 140 рублів на рік, а кошова старшина встановила собі таку річну платню⁹:

Чин/Звання	Жалування в рублях
Кошовий отаман	70
Військовий суддя	60
Військовий писар	50
Осавул	40

Цікаво, що 7 липня 1764 р. указом Катерини II було заборонено видачу жалування козакам у срібній та золотій монеті, оскільки за підозрами царату щорічно до кримського ханства надходило близько 60 000 рублів, які в подальшому перекарбовувались у місцеві монети¹⁰. Проте цей захід не міг сильно позначитися на купівельній спроможності козаків, оскільки жалування мало для кого було основною статтею доходу.

Торгівля між козацтвом та Кримським ханством була настільки розвинена, що в грошових розрахунках сторін, використовувались навіть векселі. Так у справі «Про торгівельні зносини Запоріжжя з Кримом»¹¹ містяться документи про те, що Січ виплачувала гроші за вексель бахчисарайському вірменину Аведін Папанджуло.

У 1764 р. був змінений торгівельний шлях із Стамбула через Очаків до Січі. До даного маршруту за наказом хана Крим – Гірея було внесено місто Козлов для розміщення товарів. Про це свідчить справа «Про торгівельні зносини з Туреччиною і пропуск кораблів з крамом для гетьмана Кирила Розумовського й генерала К. Ф. Штофельна»¹².

Таким чином, документи й матеріали фонду архіва Коша Нової Запорізької Січі дають нам змогу досліджувати фінансовий стан Півдня України в другій половині XVIII ст. та вплив на цей регіон як із боку царату, так і з боку іноземних торгівельних партнерів.

Archive of New Zaporizhian Sich in regard to the problems of money circulation in the South of Ukraine during 1756-1775

Summary

The article analyzes the funds of Kish archive of New Zaporizhian Sich in regard to the problems of money circulation in the South of Ukraine during 1756-1775. It has been proved that the documents and materials of the funds of Kish archive of New Zaporizhian Sich enable us to investigate the financial situation of the South of Ukraine in the second half of the XVIII century and the influence upon the region on the tsarist part and on foreign trading partners.

* Курінь – військово-адміністративна одиниця Запорізької Січі, до складу якої входило декілька сотень козаків.

9 Голобуцький В. Запорозьке козацтво, Київ, 1994, с.498.

10 Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків, Львів, 1990, с. 294.

11 ЦДІА, ф.229, оп.1, спр.161.

12 ЦДІА, ф.229, оп.1, спр.156.